

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ОБЛІКУ ГУДВІЛУ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Передумовою успішного управління підприємствами є забезпечення вірогідною інформацією про всі наявні економічні ресурси підприємства (матеріальні і нематеріальні активи). Одним із суттєво важливих видів ресурсів, який формує інвестиційну привабливість підприємства, виступає гудвіл (ділова репутація) – категорія, яка широко використовується у різних сферах економічного і фінансового управління підприємством. Незважаючи на об'ємне використання такого інформаційного показника, його відображення в обліку і фінансовій звітності є одним з найбільш проблемних питань у загальній методології бухгалтерського обліку.

Ділова репутація (гудвіл) з точки зору категорійної характеристики має декілька значень: імідж підприємства; технічна та економічна здатність, репутація і клієнтура, зв'язки і вплив; неосяжний капітал; балансова оцінка назви фірми; передача права на підприємство; один із видів нематеріальних активів, вартість якого визначається як різниця між ринковою вартістю цілого майнового комплексу (при його купівлі) та балансовою вартістю активів підприємства-продавця.

Розрізняють гудвіл, що виникає під час продажу і внутрішньо- генерований гудвіл. У міжнародній практиці переважає підхід за яким вартість внутрішньосформованого гудвілу підприємству самостійно оцінити об'єктивно (з різних причин) складно, а тому відобразити гудвіл вкрай проблемно, оскільки, насамперед, відсутня стандартизована методика, яка не дозволяє підтверджувати цю інформацію незалежним аудитом. Тому за міжнародними стандартами і відповідно до Директиви ЄС №4 європейські компанії відображають у фінансовій звітності тільки гудвіл, що виник в результаті придбання. Такого ж підходу дотримуються і у вітчизняній практиці звітної демонстрації гудвілу як внутрішнього активу підприємства.

Внутрішньогенерований гудвіл виникає завдяки високопрофесійної роботи кадрового персоналу, вдалого позиціонування підприємства на своєму сегменті ринку, ефективній системі менеджменту тощо. Такий гудвіл впливає на вартість підприємства. Для ідентифікації внутрішньогенерованого гудвілу, а, отже, його визначення як нематеріального активу, він повинен згідно МСБО 38 “Нематеріальні активи” бути відокремленим, або виділеним від підприємства з можливістю бути проданим, переданим в оренду, наданим як ліцензія, обмінаним індивідуально або разом із пов'язаним контрагентом, активом чи зобов'язанням [1].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Через проблемність ідентифікації внутрішньогенерований гудвіл не визнається активом взагалі. Він переходить у гудвіл, що з'являється під час придбання підприємства і є різницею між ринковою вартістю підприємства та балансовою вартістю його чистих активів. “Гудвіл придбаний” чи “зовні генерований гудвіл” відображається згідно з П(С)БО 19 “Об'єднання підприємств” в активі балансу (рядок 065) у складі повної вартості ресурсів підприємства, що було придбане. Такий гудвіл відображається не на бухгалтерському рахунку нематеріальних активів (рах. 12), а на окремому рахунку (рах. 19), як платіж покупця за придбане підприємство. Однак, на відміну від активів гудвіл не можна продати, обміняти, подарувати, здати в оренду, а, отже, його визнання активом є непереконливим. Відсутність методики оцінки ресурсів, які репрезентує гудвіл також не додає обґрунтованості його відображення в балансі. Незважаючи на систематичний розгляд цього питання на міжнародному рівні і на даний час однозначної позиції як у економістів, так і в обліковців не існує ані в теорії, ані на практиці і тому вважається і надалі невирішеною частиною загальної проблеми обліку нематеріальних ресурсів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання необхідності введення в облікову систему всієї сукупності інформаційно-інтелектуальних ресурсів підприємства через нематеріальні активи останнім часом широко обговорюється в економічних колах, в тому числі й безпосередньо на конгресах асоціацій бухгалтерів. Наприклад, представник вітчизняної делегації на XXVI Конгресі Європейської асоціації бухгалтерів С. Ф. Голов відзначив, що “більшість з 77 виступів на тематику “Фінансова звітність” була присвячена застосуванню міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО), відображеного гудвілу та нематеріальних активів” [2, с. 13].

Провідні зарубіжні вчені у сфері обліку нематеріальних активів Е. С. Хедриксен і М. Ф. Ван Бреда характеризують нематеріальні активи як об'єкти, які не мають речового втілення. Вони дотримуються позиції, що необхідною умовою визнання об'єкта нематеріальним активом є принципи визначення активу, можливість його вимірювання, він повинен бути значущим та достовірним [3, с. 378]. Подібне визначення нематеріальним активам дають інші відомі вчені Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл, додаючи при цьому, що вони належать до довгострокових активів, які мають вартість, засновану на правах або привілеях власника. Типовими прикладами таких активів вони наводять торгові знаки, авторські права, гудвіл тощо [4, с. 227-228].

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно гудвіл відображається в обліково-звітній системі як різниця між ідентифікованими активами придбаного підприємства і загальною вартістю його придбання. У разі високого котирування акцій підприємства на біржі у примітках до річної фінансової звітності вартість гудвілу може бути відображена як різниця між ринковою вартістю підприємства (за даними про вартість акцій) та сумою балансу. Тобто, внутрішньогенерований гудвіл відображення знаходить лише в примітках, а не в самій фінансовій звітності. Тобто, по-суті проблематика відображення у публічній фінансовій звітності підприємства категорії “гудвіл” є

дуалістичною: одні фахівці дотримуються поглядів про неможливість відображення внутрішньогенерованого гудвілу, інші - піддають сумніву методологічну обґрунтованість обліку придбаного гудвілу.

Переважно фахівці у сфері обліку [5, с. 448] хоча і відзначають, що “доходний бізнес із першого дня свого існування починає поступово “будувати гудвіл”, але називають його “внутрішнім активом компанії, який не має і не може мати певної вартості”, чим, по-суті, підкреслюють складність відображення його вартості у фінансовій звітності та доречності показників аналізу. При цьому можна відзначити, що такий економічний ресурс як гудвіл зарубіжних компаній аналізує та оцінює фондовий ринок, активи вітчизняних підприємств за такого підходу залишаються недооціненими. Тому питання можливостей і доцільності відображення на балансі (фінансовій звітності) поточної сформованої ділової репутації як економічного ресурсу підприємства є неоднозначним. З приводу потреби і важливості формалізованого подання у фінансовій звітності нематеріального капіталу підприємства у дисертаційному дослідженні С. Ф. Легенчук робить, на наш погляд, справедливий висновок, що “для застосування категорії інтелектуальні активи в бухгалтерському обліку особливо необхідно обґрунтувати доцільність введення даної категорії в облікову методологію: визначити причини та необхідність її включення, окреслити коло проблем, які дозволяє вирішити її застосування” [6, с. 32].

Напротивагу цьому обґрунтованою є позиція вчених щодо придбаного гудвілу, за якою це придбання розглядається через витрачання акціонерного капіталу на придбання іншого (інформаційно інтелектуального) капіталу: „Не можна відображати „ціну фірми” як вартість нематеріального активу. Ми інвестували засоби у власність і отримали відповідне майно. Власність, прийнята на облік і вартість майна, показана у балансі. Різниця – це інвестиція в не отриману власність, котра повинна зменшити вартість капіталу, яка проводиться у зв’язку з консолідацією фінансової звітності” [7, с. 102].

Для оцінки статей фінансової звітності фінансові аналітики у міжнародній практиці спираються на принципи міжнародного стандарту оцінки 3 “Оцінка для цілей фінансової звітності і суміжної документації”, ПМО1 – застосування міжнародної оцінки 1 “Оцінка для цілей фінансової звітності” (IVA 1 Valuation Financial Reporting) та вказівок із застосування 4 “Оцінка нематеріальних активів” (GN 4 Valuation A Intangible Assets) і 6 “Оцінка бізнесу” (GN 6 Business Valuations).

Європейська група професійних асоціацій оцінювачів TEGOVA (The European Group of Valuer’s Associations) також опублікувала стандарти оцінки [European Valuation Standards 2000 / The European Group of Valuer’s Associations. The Estate gazette, 2000. – 460р.], які доповнені методичним посібником (№ 8), що розкриває оцінку нематеріальних активів. Ці методики переважно стосуються тих активів, що не включаються в баланс компанії.

Наказом Фонду держмайна України і Державного капіталу з питань науки і технологій затверджено Порядок експертної оцінки нематеріальних активів за окремими складовими, в окрему групу яких виділено гудвіл (ділова репутація). При цьому можна відзначити, що наведена методика має достатньо узагальнюючий характер для її застосування в обліковій методології, оскільки не дозволяє підтвердження вірогідності цього показника незалежним аудитом методично.

Багато дослідників притримуються того положення в теорії оцінки вартості сукупних нематеріальних активів, що вона повинна не лише обґрунтовувати їх вартість при купівлі-продажу бізнесу (гудвіл), але й оцінки їх у діючому підприємстві. Реальна ринкова вартість об’єктів інтелектуальної власності на різних етапах їх існування може збільшуватися чи зменшуватися в порівнянні з їх балансовою вартістю. Неадекватне відображення вартості об’єктів інтелектуальної власності у період їхнього використання призводить до того, що фінансові потоки і фінансові результати не зовсім точно висвітлюють значення інтелектуальної власності в діяльності підприємства. Деякі економісти вважають, що вирішити цю проблему допоможе періодична переоцінка нематеріальних активів [8, с. 34].

Відповідно до МСФЗ 3 „Об’єднання бізнесу”, гудвіл, придбаний внаслідок об’єднання бізнесу, не амортизується. Замість амортизації покупець здійснює його тестування на предмет зменшення корисності щороку або частіше, якщо події і застосування обставин вказують, що його корисність може зменшуватися, тобто застосовують норми МСФЗ 36 „Знецінення активів”. Рекомендації для оцінки гудвілу, а також для перевірки гудвілу на знецінення регламентуються як Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ 38 „Нематеріальні активи”, МСФЗ 36 „Знецінення активів”), так і Міжнародними стандартами оцінки (МСО 3 „Оцінка для цілей фінансової звітності і суміжної документації”).

Такі принципи підходи застосовуються найчастіше в т.ч. й у вітчизняній практиці, хоча П(С)БО 28 „Зменшення корисності активів” передбачає, що при наявності ознак про зменшення корисності активу підприємство може визначити розрахунковим шляхом суму очікуваного відшкодування активу. На практиці незалежно від наявності ознак щодо зменшення корисності активів підприємство на дату річного балансу визначає суму відшкодування гудвілу, а також нематеріальних активів з невизначеним терміном корисного використання. За П(С)БО 19 “Об’єднання підприємств” по гудвілу амортизація не нараховується (п.16). Зарахований на баланс гудвіл надалі оцінюється на наявність ознак можливого зменшення його корисності в порядку передбаченому П(С)БО 28 “Зменшення корисності активів”.

Відомий російський вчений у сфері бухгалтерського обліку В. Палій відзначає, що стосовно гудвілу можна будувати свої міркування тільки на передбаченнях, але передбачення – це ще не факт. Якщо ж такі доходи дійсно мають місце, то для чого ж списувати (зменшувати) вартість фактора, що приносить такий дохід [7, с. 103].

Залишається дотримуватися таких нормативних положень:

- втрати від зменшення корисності активу визнаються іншими витратами, а щодо активів відображених в обліку за переоціненою вартістю, - у порядку передбаченому відповідним положенням (стандартам) бухгалтерського обліку з одночасним зменшенням його балансової (залишкової) вартості (п.15 П(С)БО 28);

- вартість негативного гудвілу списується з одночасним коригуванням нерозподіленого прибутку (п. 15.1 П(С)БО 19);

- якщо гудвіл на кінець року не відповідає ознакам активу, то він списується з включенням залишкової вартості до витрат (п. 12 П(С)БО 19).

Придбання підприємства за заниженою вартістю (за вартістю меншою від справедливої чи балансової) призводить до виникнення негативного гудвілу і є парадоксальним, оскільки асоціюється з придбанням непродуктивних (низькопродуктивних) активів, тобто з відсутністю ділової репутації. Прийняття такого рішення за відсутності відображення в обліку продавця внутрішньогенерованого гудвілу не дозволяє одночасно стверджувати про вигідність придбання.

Відповідно до МСФЗ 3 “Об’єднання бізнесу” негативний гудвіл повинен визнаватися (покупцем) як дохід у звіті про прибутки й збитки. Проте такий підхід не використовується в Україні, оскільки для підприємств найпростішим є списання гудвілу за рахунок поточних прибутків за рік. Гудвіл не відображується в балансі більшості підприємств, що придбали іншу юридичну особу. Крім того, така практика пов’язана і з низкою питань, які виникають за умови відображення гудвілу в балансі придбаного підприємств, а також у зв’язку з розподілом гудвілу при придбанні частки іншого підприємства.

Списання гудвілу як частини інтелектуального капіталу і складової власного капіталу без будь-яких обґрунтувань втрати ним економічної продуктивності призводить до недооцінки реальної вартості суб’єкта господарювання, тобто нівелює вагомість придбаного економічного потенціалу підприємством. Проблема поточної капіталізації внутрішньогенерованого гудвілу породжує дилему, пов’язану з невизначеністю вартості активів, яка має бути капіталізована. В сучасній практиці дотримуються прямолінійно-математичного підходу, згідно з яким для демонстрації потенціалу використовується залишкова вартість. Багато відомих вчених у сфері бухгалтерського обліку вважають такий підхід занадто спрощеними. Наприклад, “російський вчений Я. Соколов, противник математичного підходу до гудвілу, охарактеризував його як додатковий (екстраординарний) дохід, який виникає у фірми внаслідок її і тільки її властивих переваг” [9, с. 56].

З іншого боку, подальша капіталізація придбаного гудвілу за умови втрати ним вартості без її списання дає можливість отримати підприємству „найпривабливішу” звітність, тобто завищену вартість свого капіталу. Підприємство відображає актив, в той час як реально скорочується акціонерний капітал, при цьому не зменшується й дохід підприємства. Принципи та результати такого відображення є одним з відомих прийомів креативного обліку, методика якого виражається у приховуванні реальної картини фінансової позиції та результатів діяльності підприємства.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що нормативно-правова база обліку потребує розвитку в частині репрезентації гудвілу як об’єкта обліку, який впливає на вартість підприємства. Система бухгалтерського обліку єдина інституція здатна формалізовано на основі стандартизованих регламентацій відобразити вартість гудвілу (ділової репутації, ціни фірми) діючого підприємства на ринках капіталу. Відсутність на балансі вартості неосяжного капіталу підприємства передумовлює подання такої вартості іншими системами економічного оцінювання, які ґрунтуються на суб’єктивних (експертних) оцінках. Кризові явища в економіці, непередбачуваність вартості підприємства на ринках капіталу і фондових ринках можуть бути вагомим аргументом формалізованого надання інформації про величину гудвілу підприємства в офіційній публічній звітності підприємства, підтвердженій незалежним аудитом. Тому висновками щодо подальших досліджень виступає напрям удосконалення міжнародного стандарту з обліку нематеріальних активів і на його основі розроблення аналогічних національних стандартів.

Література

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами. Практичний посібник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К.: Лібра, 2004. – 880 с.
2. Голов С. XXVI Конгрес Європейської асоціації бухгалтерів / С. Голов // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2003. – № 9-10. – С. 12-15.
3. Хедриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учёта / Под ред. проф. Я. В. Соколова; пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.
4. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учёта / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл; пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 496 с.
5. Велш Глен А. Основы финансового обліку / Глен А. Велш, Даниел Г. Шорт. – К.: Основи, 1997. – 943 с.
6. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Сергій Федорович Легенчук. – Житомирський державний технологічний університет МОН України, 2006. – 264 с. / Захист 27.09.2006 р. у спеціалізованій вченій Раді К. 26.04.01. Національного аграрного університету.
7. Палий В. Проблемные вопросы оценки активов и обязательств в IAS / В. Палий // Формування ринкової економіки в Україні. Науковий збірник. Спецвипуск 7. Фінансові аналітичні інструменти реформування економічної системи України. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Л.: Інтереко, 2001. – С. 99-104.

8. Чеботарьов В. Роль оцінки об'єктів інтелектуальної власності при їх комерціалізації / В. Чеботарьов, О. Герасименко // Інтелектуальна власність. – 2004. – №8. – С.31-34.
- Солодченко І. Загадка гудвілу / І. Солодченко // Бухгалтерія. – 2001. – №12 (427). – С.56-61